

ТЕРМІНИ-ВІДАНТРОПОНІМИ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ

А. М. Поповський, Л. Є. Гапонова

В статті освещаются 4 типа построения антропонимических словосочетаний судебной баллистики и образованных от них аббревиатур, которые активно функционируют в современном украинском литературном языке, узкоспециальной сфере криминалистской деятельности.

Ключевые слова: терминоведение, судебная баллистика, лексема

У статті висвітлюється чотири типи побудови відантропонімних словосполучень судової балістики та утворених від них аббревіатур, які активно функціонують у сучасній українській літературній мові, вузькоспециальній сфері криміналістичної діяльності.

Ключові слова: термінознавство, судова балістика, лексема

Four types of combination word building with proper court ballistics and the erection of their abbreviations are analyzed. The way of abbreviation functioning both in modern Ukrainian literary language and in narrow special criminal activate sphere is examined.

Key words: terminologiness, shises ballistics, lexema

Найменування з компонентами-власними назвами, зокрема у функції термінів, давно привертати увагу дослідників. Вивченням цієї проблеми займалися Д.С. Лотте, Г.І. Беженар, О.В. Суперанська, О.В. Данильченко, Ю.О. Карпенко, Б.П. Михайлишин, В. Болотов та інші. За О.В. Сербенською, виникнення і функціонування відономастичних термінів найчастіше пов'язується з іменами людей, які працювали й залишили помітний слід у певній галузі науки чи техніки, – переважно це прізвища вчених, винахідників, інженерів, такі терміни увіковічують ім'я вченого, стають своєрідним іменним пам'ятником [16, с. 23]. Ю.О. Карпенко одним з перших назвав дані терміни метонімічними [10, с. 23]. Б.П. Михайлишин також вважає зазначені лексеми вторинними щодо однойменних власних назв, які є результатом метонімічного перенесення [13, с. 45]. На думку В. Болотова, словосполучення з іменниками-власними назвами є суто термінологічним типом найменувань [3, с. 122].

Дослідження в галузі термінознавства доводять, що головною умовою творення термінів-відантропонімів є наявність історичної згадки про існування тих чи інших осіб, чий імена лежать в основі творення епонімів. Д.С. Лотте встановив такі критерії для досліджуваних нами термінів: 1) поняття, якому присвоюється фамільний термін, повинно бути пов'язане з відчуттям, процесом чи предметом техніки і означати певний етап у їхньому розвитку; 2) антропонімійна ознака має пов'язуватися з тією особою, яка зробила певне відкриття чи йому сприяла; 3) такий термін, а точніше терміноелемент, є, звичайно, компонентом складених термінів [9, с. 54].

Аналіз останніх досліджень, присвячених розгляду терміносполучень з компонентами-власними назвами, показав, що невирішеним залишився ряд питань, які потребують детального дослідження, зокрема, функціонування і способи творення термінів-відантропонімів у сучасній криміналістичній науці.

Одним з розділів сучасної науки криміналістики, який вивчає сліди засобів учинення злочину, є криміналістична механоскопія, підрозділом якої є судова балістика. Аналізуючи термінологічний склад сучасної криміналістики, можна зазначити, що термінами-відантропонімами (що утворилися від власних назв) користується як правило судова балістика. Деякі із зазначених термінолексем активно функціонують у сучасній загальнорозмовній та літературній мові, а також на радіо- та телемовленні. Але переважна більшість відантропонімічних словотвірних варіантів (аббревіатури з буквеним компонентом, аббревіатури з буквено-цифровим компонентом та їх варіанти) використовуються тільки у вузькоспециальній сфері криміналістичної діяльності. Це пояснюється тим, що зазначені терміни позначають поняття однієї групи лексем – “види зброї”. Більше того, такі терміни не досліджувалися як у плані способів їх утворення, так і розшифрування утворених ними аббревіатур, оскільки мають ряд специфічних особливостей і не завжди відповідають своїм повним назвам. Тому вважаємо за доцільне охарактеризувати причини таких невідповідностей, способи творення відантропонімічних терміносполучень та варіанти їх графічних скорочень. Для зручності аналізу поділемо терміни згаданого типу на підгрупи за способом творення.

До першої підгрупи належать терміни, що утворилися від власних назв (далі – ВН) – прізвищ іншомовного походження і складаються з одного слова. Графічно це можна відобразити так: ВН → термін: *браунінг* – зброя названа ім'ям американського конструктора Браунінга (Browning) [15, с. 107]. В українській художній літературі зустрічаємо: “Я був без імені, роду й без племені, і тільки товариша мого кожен міг би впізнати. Він звався коротко: *браунінг*.... І навіть *браунінг* ховає дві кулі рядом –

одна для нього, друга для мене.... І тільки тоді, як небезпечність минула, коли у чашці заважив мозок, а в тілі ожила кров, згадав свою підлість... згадав, що по дорозі кинув свій *браунінг*... так, безбач, як щось вороже, щось небезпечне..." [11, с. 7]. Під зазначену нами вище графічну схему, підпорядковуються й такі моделі зброї як *Глорія* [18: 58] (лат. *gloria* – прикраса, ореол), *Вікторія* [18, с. 51] (лат. *victoria* – перемога) – іспанські автоматичні пістолети калібру 6, 35 мм і 7, 65 мм; імітація браунінга 1906 р. В основі даних лексем лежать ономізовані одиниці, а не імена винахідників, тому вони введені до цієї підгрупи тільки як додаткові зразки відантропонімічних утворень. *Маузер* – зброя названа ім'ям німецьких конструкторів братів Вільгельма і Пауля Маузерів (Mauser) – система вогнепальної зброї – гвинтівки, пістолета та інших [15, с. 365]. Маузер – німецький шестизарядний револьвер калібру 11 мм [18, с. 128]. Судова балістика користується також іншими термінами на позначення моделей даної зброї: *маузер 1916 р.* – іспанська п'ятизарядна магазинна гвинтівка калібру 7 мм і 7, 62 мм; довжина без штика 1100 мм, зі штиком 1352, вага 3800 г; *маузер, М 94* – шведський п'ятизарядний магазинний карабін калібру 6, 5 мм; довжина без штика 960 мм, зі штиком 1292 мм; вага 3450 г [18, с. 128]; *карабін Маузер 1889 р.* – бельгійський карабін калібру 7, 65 мм; довжина без штика 1030 мм, із штиком 1285 мм [18, с. 108]. *Наган* – зброя названа ім'ям бельгійського зброяра Л. Нагана (Nagant). *Наган 1895 р.* – бельгійський семизарядний револьвер калібру 7, 62 мм; вага 750 г, довжина 234 мм; перебував на озброєнні в Росії і СРСР [18: 132]. У сучасній періодиці зустрічаємо: "На квартирі, де той ховався разом із своєю співмешканкою, виявили *наган*, пристосований для стрільби патронами від *пістолета Макарова*.... За попередніми висновками експертів, саме з цього *нагана* був поранений міліціонер Білецький" [7, с. 3]. *Крінк 1895 р.* – австро-угорський десятизарядний автоматичний пістолет чеського конструктора К. Крінка [18, с. 123]. *Зауер* – німецький автоматичний пістолет фірми "Зауер і Син", нормальна модель, 1913 р. [18, с. 92]. *Кольт* – зброя названа ім'ям американського конструктора і промисловця С. Кольта (Colt) – револьвер (або інша стрілецька зброя) особливої системи [15, с. 291]. Варіанти даного терміна можуть мати наступний вигляд: *кольт 1900 р.* – американський автоматичний пістолет 38 калібру [18, с. 114] (термін з цифровим компонентом); *кольт М 1911* – американський автоматичний пістолет армійського зразка [18, с. 114] (термін з буквено-цифровим компонентом). *Вальтер* – система німецьких автоматичних пістолетів фірми "Карл Вальтер" [18, с. 38]. Варіанти даного терміна з буквено-цифровими компонентами такі: *вальтер ВА 2000* – шестизарядна снайперська гвинтівка 300 калібру і калібру 7, 62 мм, довжина 905 мм, вага без оптичного прицілу 6950 г [18, с. 38]; *вальтер, МП-К* – німецький тридцятидвозарядний пістолет-кулемет калібру 9 мм, довжина з прикладом 653 мм (без приклада 368 мм), вага 2800 г [18, с. 38]; *вальтер П 38* – німецький автоматичний пістолет [18, с. 38]; *вальтер ПП* – французький автоматичний пістолет системи Вальтера [18, с. 38]. У сучасній фаховій періодиці в розділі "Прес-служба УБОЗ повідомляє" зустрічаємо: "У злочинців вилучено обріз мисливської рушниці, *пістолет "Вальтер"*, 7 патронів до нього, гранату РГД-42, мисливський ніж" [5, с. 1].

Наявність у терміносистемі терміносполучень пояснюється тим, що в складних найменуваннях, які мають номінативне спрямування і зберігають значення слів – їх компонентів, фіксуються суттєві ознаки вогнепальної зброї, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять даної галузі знань [14, с. 31]. Це виявляється в лінгвістичній стабільності словесних компонентів терміносполучень, в їх порядку і нормативності.

До другої підгрупи належать терміни, що утворилися шляхом сполучення іменника (назви виду зброї) та власної назви (як правило прізвища слов'янського походження), у результаті чого більшість з них має відповідні абрєвіатури, які широко використовуються в сучасній криміналістиці. Графічно це можна відобразити так: ВЗ (вид зброї) + ВН → (абрєвіатура / абрєвіатура відсутня): *гвинтівка Токарева* – радянська гвинтівка системи Токарева, дослідний зразок (1930 або 1938 р.), калібру 7, 62 мм [18, с. 56]; *гвинтівка Манліхера* [2, с. 288]; *гвинтівка Мосіна* – терміни на позначення моделей даної зброї можуть мати у своєму складі цифровий компонент, який вказує на час винайдення моделі: *Мосін, 1891 р.* – російська і радянська п'ятизарядна магазинна гвинтівка калібру 7, 62 мм. Існували варіанти піхотної, козачої і друганської гвинтівки; довжина без штика 1238 мм і 1306 мм, зі штиком 1666 мм і 1734 мм, вага без штика 3990 г, 4000 г і 4200 г, зі штиком 4300 г і 4500 г [18, с. 131-132]. Наявний ще такий варіант даного терміна: *обріз гвинтівки Мосіна, зразок 1891 р.* [18, с. 144]; *Мосін, 1944 р.* – радянський п'ятизарядний магазинний карабін калібру 7, 62 мм, довжина без штика 1020 мм, зі штиком 1330 мм, вага до 3900 г [18, с. 132]. *Гвинтівка Симонова* – радянська автоматична гвинтівка системи Симонова, дослідний зразок (1931 або 1938 р.), калібру 7, 62 мм [18, с. 56]; *карабін Симонова* – радянський самозарядний карабін системи Симонова, дослідний зразок 1944 року, калібру 7, 62 мм [18, с. 108]; *карабін Калашникова* – радянський самозарядний карабін системи Калашникова, дослідний зразок 1944 року, калібру 7, 62 мм [18, с. 108]; *пістолет Макарова (ПМ)* [2, с. 288], також можливі буквено-цифрові варіанти даної абрєвіатури, наприклад: *ПМ-1*. У сучасній

науково-довідковій літературі зустрічаємо: “У протоколі також не можуть мати місця такі чіткі найменування тих предметів чи слідів, характеристика яких у період огляду не виявлена. Наприклад, не можна писати “плями крові”, “гільза від патрона *пістолета Макарова*”, “шматочки мозкової речовини” тощо [17, с. 39]. У фаховій періодиці зустрічаємо: “З міліціонерів, що несли службу в патрулі, один був озброєний табельним “*Макаровим*”, другий пістолета не мав, оскільки недавно прийшов до ОВС” [7: 3]. Або: “В особистому заліку лідували... стрільба, *АК-1*, жінки: Гонтар Віра... стрільба, *ПМ-1*, чоловіки: Демедюк Володимир...” [4, с. 2]. У статті “Найкращих стрільців визначено” також вказуються види зброї: “Влучні майстри змагалися у вправності володіння *пістолетом Макарова* та *автоматом Калашникова*” [4, с. 8]. *Автомат Калашникова (АК)*, також можливі буквено-цифрові варіанти даної аббревіатури, наприклад: *АК-1* – радянський дослідний зразок автомата системи Калашникова калібру 7, 62 мм; *АК-47* – радянський тридцятизарядний автомат калібру 7,62 мм, довжина 870 мм, вага 3800 г. *АК-47 зі складаним прикладом* – модифікація АК-47, довжина з прикладом 880 мм, без приклада 645 мм, вага 3800 г. *АК-53* – швейцарська тридцятизарядна автоматична гвинтівка калібру 7,5 мм, довжина 1000 мм, вага 4900 г. *АК-74* – радянський тридцятизарядний автомат калібру 5,45 мм, довжина 940 мм, вага 3300 г. *АКМ* – радянський тридцятизарядний автомат калібру 7, 62 мм, довжина 876 мм, вага 3150 г. *АКМС* – радянський тридцятизарядний автомат калібру 7, 62 мм, довжина з прикладом 880 мм (без приклада 645 мм), вага 3800 г. *АКС-74V* – радянський укорочений автомат системи Калашникова калібру 5, 45 мм [18, с. 12-13]. У сучасній фаховій періодиці зустрічаємо: “Біля кожної іномарки – у камуфляжній формі суворий браток із *автоматом Калашникова* в руках... для нього вистачило б і одного з них, навіть і без *АК*” [8, с. 8]. Або у навчальній літературі: “За даними прокуратури співвідношення видів вогнепальної зброї, що використовувалася, наступне: *автомат АКМ* та його модифікації – 22 %, автомати закордонного виробництва – 6 %, *пістолет ТТ* – 20 %, *пістолет ПМ* – 18%,...” [1, с. 274]. В останньому прикладі спостерігається тавтологія при позначенні видів зброї *автомат АКМ* та *пістолет ПМ*, оскільки перше слово (назва виду зброї) дублює першу літеру аббревіатури.

На основі терміносполучень *пістолет Токарева (ТТ)* [2, с. 285, 288] і *пістолет Коровіна (ТК)* утворені аббревіатури *ТТ*, *ТК*, які не відповідають повній назві зброї. Повна назва даного виду зброї має визначатися так: *тульський пістолет Токарева (ТТП)* і *тульський пістолет Коровіна (ТПК)*. Як відомо, терміносполучення може складатися з обов’язкових і необов’язкових компонентів [14, с. 31-32]. У даних же терміносполученнях для утворення скорочень необов’язковим компонентом виявилось головне слово-іменник – *пістолет*, а варто б використовувати повні аббревіатури – *ТТП*, *ТПК*. У сучасній періодиці зустрічаємо: “Часто кілери очікували на своїх жертв не тільки з *пістолетом ТТ*, а й навіть з гранатометом” [6, с. 7]. Або: “Працівниками УБОЗ викрито групу з двох раніше судимих жителів Кіровська та раніше судимого громадянина Росії, які, погрожуючи *пістолетом “ТТ”* приватному підприємцю, накинули йому на шию удавку та відібрали 22 тисячі гривень” [5, с. 1]. У сучасній навчальній літературі зустрічаємо: “У зв’язку з цим професійні кілери найчастіше використовують серійні *ТТ* і тому подібні знеособлені “пушки” або приймають заходи щодо знищення ознак, що індивідуалізують зброю” [1, с. 288].

Наявність у термінологічному висловлюванні трьох і більше слів-термінів часто свідчить не про складність терміносполучки на означення однієї реалії, а про використання для називання складної реалії кількох простіших термінів або терміносполучень. У науковій мові спостерігається тенденція закріплення конкретних значень в осязі окремих реалій за складеними з багатьох слів терміносполучками. Одним із проявів такої тенденції є утворення на ґрунті окремих багатослівних сполук аббревіатур [14, с. 31-32].

До третьої підгрупи належать терміни, що утворилися шляхом сполучення прикладки і прізвища слов’янського походження, у результаті чого утворилося графічне скорочення. Графічно це можна відобразити так: прикладка + ВН → аббревіатура: *пістолет-кулемет Шпагіна (ПКШ)* [2, с. 289]; *пістолет-кулемет Дегтярьова (ПКД)* [2: 289]; *пістолет-кулемет Судасва (ПКС)* [2, с. 289]. Стосовно даних термінів, криміналісти зазначають, що такий вид вогнепальної зброї як *пістолет-кулемет* правильно називати автоматами, але так їх назвали самі конструктори [2, с. 289].

До четвертої підгрупи належать терміни, що складаються з іменного словосполучення (прикметник + іменник) та прізвища слов’янського походження, в результаті чого утворюють графічні скорочення. Першою складовою зазначених термінів є словосполучення, яке будується на основі підрядного зв’язку слів – узгодженні, при якому залежне слово стоїть у тій же формі, в якій стоїть головне. Графічно це можна відобразити так: словосполучення + ВН → аббревіатура: *автоматичний пістолет Стечкіна (АПС)* [2, с. 285]; *самозарядний карабін Симонова (СКС)* – радянський десятизарядний автоматичний карабін калібру 7, 62 мм, довжина 1020 мм, вага 3750 г; може мати голчастий або схожий на ніж штик [18, с. 201]; *автоматична гвинтівка Токарева (СГТ)* [2, с. 288]. Утворення останньої аббревіатури (*СГТ*) пояснюється тим, що під поняттям “автоматична

зброя” розуміють вогнепальну зброю з автоматизованим спусковим пристроєм і перезарядженням (самострільна зброя) або тільки перезарядженням (самозарядна зброя). Автоматизація відбувається за рахунок енергії відведених порохових газів або віддачі зброї та її частин [18, с. 92-93]. Отже, літера “С”, яка є в складі аббревіатури, може позначати поняття самострільна або самозарядна залежно від конструкції зброї. У даному випадку поняттю “автоматична” відповідає поняття “самозарядна”, звідси – СГТ (самозарядна гвинтівка Токарева).

Досить часто в усному мовленні фахівці використовують такі поняття як “Сміт-Вессон”, “Гопкінс-Аллен” для позначення зброї – *револьвер Сміта-Вессона* і *револьвер Гопкінса-Аллена*, без зазначення виду зброї (револьвер). *Гопкінс-Аллен* – американський револьвер, який випускається фірмою “Гопкінс-Аллен” [18, с. 58]. *Івер-Джонсон* – американський п’ятизарядний револьвер 1883 року, 38 калібру [18, с. 98]. *Вессон і Гаррінгтон* – американський шестизарядний револьвер 32 калібру [18, с. 42]. У даному випадку терміносполучення складаються з подвійної власної назви та іменника на позначення виду зброї – револьвер. Навчальна література з криміналістики містить найбільшу (порівняно з науковою, публіцистичною або художньою літературою) кількість термінів судової балістики. Наприклад: “Залежно від будови ударно-спускового механізму розрізняють: 1) неавтоматичну зброю (наприклад, револьвер системи *Наган*, *Сміт-Вессон*, *Бульдог*, *гвинтівка зразка 1891 р.* та ін.); 2) автоматичну самозарядну (наприклад, *пістолети ТТ*, *Макарова*, *Парабеллум* та ін.); 3) автоматичну самострільну (наприклад, *пістолет-кулемет “Скорпіон”*, *автомати ППС*, *АКМ*, *АКМС*, *АК-74* та ін.)” [12, с. 114].

Отже, принципи побудови термінологічних словосполучень судової балістики, а також утворених від них аббревіатур свідчать про стале продукування, пов’язане з новими технічними винаходами чи вдосконаленням вогнепальної зброї. Аналізовані терміносполучення з компонентами-власними назвами є “найменуваннями широких за обсягом понять і містять у собі історичні відомості щодо природи номінації на тому чи іншому етапі розвитку науки” [13, с. 50], в основу творення яких лягли імена відомих винахідників, конструкторів, зброярів, виробників (власників відомих фірм) тощо. Терміни-відантропоніми є одним із засобів поповнення вузькоспеціальної лексики одного з підрозділів криміналістичної науки – судової балістики.

Література:

1. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. Ч. 1. – Ірпінь, 2002.
2. Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник для слухачів, ад’юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський, П.Ю. Тимошенко. За ред. акад. П.Д. Біленчука. – К., 1998.
3. Болотов В. Значение слова, термина и энциклопедическое значение имени собственного // Вопросы разработки научно-технической терминологии. – Рига, 1973.
4. Іменем Закону. – № 25. – 2003.
5. Іменем Закону. – № 26. – 2003.
6. Іменем Закону / Київ, Володимирська 15. – № 6. – 2003.
7. Іменем Закону / Моменти. – № 12. – 2003.
8. Іменем Закону / Юридична консультація. – № 6. – 2003.
9. Как работать над терминологией: Основы и методы / Пособие сост. по тр. Д.С. Лотте и Комитета научно-технической терминологии АН СССР. – М., 1968.
10. Карпенко Ю.О. Творення загальних назв від власних // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 10.
11. Коцюбинський М.М. Твори: В 2-х томах. – Т. 2: Повісті та оповідання (1907-19120). Статті та нариси // Упоряд. і приміт. В.А. Зіпи; Ред. тому Н.Л. Калениченко. – К., 1998.
12. Криміналістика: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / За ред. В.Ю. Шепітька / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – К., 2001.
13. Михайлишин Б.П. З історії термінів-епонімів // Мовознавство. – 1994. – № 4-5.
14. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Ред. А.В. Крижанівська. – К., 1984.
15. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20 000 слов. – СПб., 1994.
16. Суперанская А.В. Типы и структура географических названий // Лингвистическая терминология и прикладная топонимика. – М., 1984.
17. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. – К., 2003.
18. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація (1.500 термінів). – Харків, 2001.

Поступила 01.09.2004 г.